

DROBNE PRACE I MATERIAŁY

KATARZYNA DŹWIGAŁA
WARSZAWA*

 <https://orcid.org/0000-0002-8548-3923>

Menstruacja w starożytności grecko-rzymskiej, żydowskiej i chrześcijańskiej¹

Streszczenie. Celem artykułu jest przedstawienie postrzegania menstruacji w starożytności w świecie grecko-rzymskim, żydowskim oraz chrześcijańskim, gdzie punktem wyjścia jest ewangeliczna perykopa o kobiecie cierpiącej na upływ krwi. Najpierw pojawiają się przykłady wypowiedzi i poglądów na temat przeżywających krwawienie miesięczne kobiet autorów rzymskich i greckich. Następnie zaprezentowane zostają źródła dotyczące sytuacji kobiet przeżywających menstruację oraz cierpiących z powodu chorobliwego upływu krwi wśród żydów, w tym wspomniana scena z Ewangelii. Trzecia część artykułu dotyczy opinii pisarzy chrześcijańskich na temat tego, czy kobiety mające menstruację powinny być wykluczone z życia religijnego.

Słowa kluczowe: menstruacja, religia żydowska, Pliniusz Starszy, literatura patrystyczna, kobieta cierpiąca na upływ krwi.

Z agadnienie kobiecej menstruacji jest dziś wstydlivym tematem, choć od zawsze towarzyszy ono ludzkości. W starożytności była to jednak nie tylko kwestia intymna, lecz także istniała w związku z nią odpowiednia obyczajowość, prawo i zwyczaje religijne. Najbardziej znanym starożytnym tekstem, który dotyka tematu kobiecego upływu krwi, jest opowieść o kobiecie cierpiącej na krwotok, przedstawiona w Ewangelii wg św. Mateusza, Marka i Łukasza². Scena ta, obok stosownych przepisów

* E-mail: katarzyna.maria.dzwigala@gmail.com

¹ Składam podziękowania Fundacji z Brzezia Lanckorońskich za stypendium na pobyt w Londynie w 2018 r., co umożliwiło mi dostęp do literatury naukowej niezbędnej w badaniach, których owocem jest niniejszy artykuł.

² Mt 9, 20–22; Mk 5, 25–34; Łk 8, 43–48.

prawnych zamieszczonych w Nowym Testamencie, stanowi źródło do postrzegania menstruacji w społeczeństwie żydowskim. Trudno jednak rozpatrywać to zagadnienie w oderwaniu od świata grecko-rzymskiego, dlatego pierwsza część artykułu dotyczy postrzegania menstruacji w tej kulturze. Następnie przedstawione zostają regulacje żydowskie i interpretacje ewangelicznego passusu o kobiecie cierpiącej na upływ krwi. Ostatnia część tekstu przedstawia opinie autorów wczesnochrześcijańskich i wczesnobizantyńskich na temat miesiączkowania u kobiet. Analiza zaprezentowanych źródeł ma stworzyć obraz stosunku wybranych społeczeństw starożytnych do menstruacji i odpowiedzieć na pytanie o to, czy ta dolegliwość powodowała wykluczenie kobiet z życia społecznego lub jakiegokolwiek ograniczenie ich funkcjonowania. Artykuł ma przedstawić również wnioski na temat tego, czy chrześcijanie korzystali w tym względzie z wcześniejszych tradycji i w jaki sposób interpretowali przekazy ewangeliczne o kobiecie cierpiącej na upływ krwi.

Grecja i Rzym

Choć obyczajowość grecka i rzymska w małym stopniu skupiona była na rytualnej czystości, jednak nie oznacza to, że nie było w niej zupełnie zainteresowania tą kwestią. Mimo że w kulcie religijnym nie zwracano szczególnej uwagi na menstruację, to zachowało się wiele interesujących świadectw na temat istniejących wyobrażeń o kobiecych dolegliwościach. W świecie grecko-rzymskim, podobnie jak w żydowskim, znajdziemy przestrogi przed współżyciem z kobietą mającą menstruację. W pochodzącej z połowy II w. powieści Achillesa Tacjusza zatytułowanej *Leukippe i Klitofon* dziewictwo głównej bohaterki zostaje zagrożone przez dowódcę wojskowego, który ratuje tytułową parę z rąk bandytów – zakochuje się on w Leukippe i pragnie, by ta została jego kochanką. Jednak towarzyszący im przyjaciel Klitofona, chcąc chronić dziewczynę, informuje, że przeżywa ona krwawienie miesięczne: „bowiem wczoraj rozpoczęła menstruację i nie jest właściwy stosunek z mężczyzną”³. Odstrasza to zalotnika, który postanawia odczekać kilka dni, jednak nagły zwrot akcji niweczy jego plany i dziewczyna zostaje ocalona.

Pliniusz Starszy w swej *Historii naturalnej* poświęca dużo miejsca kobiecej menstruacji, przypisując krwi menstruacyjnej różne

³ αὐτὴ γὰρ χθὲς ἀφῆκε τὰ ἐμμηνα καὶ ἀνδρὶ συνελθεῖν οὐ θέμις; Leukippe i Klitofon, IV, 7, *Achilles Tatius with and English Translation by S. Gaselee*, London 1917, s. 205; tłumaczenia z tekstów oryginalnych w całym artykule pochodzą od jego autorki.

nietypowe medyczne, a nawet magiczne właściwości⁴. Autor najpierw stwierdza: „Lecz nie można łatwo znaleźć niczego bardziej niezwykłego od kobiecego wpływu”⁵. Następnie zaś tworzy listę dziwnych zjawisk powodowanych przez menstruację: „Od kontaktu z nim moszcz kwaśniej, zboża jałowieją, zaszczepki obumierają, ziarna wypalają się, owoce spadają z drzew, pod którymi usiadła taka kobieta. Od widoku krwi miesięczkowej słabnie blask zwierciadeł, stępią się ostrze żelaza i połysk kości słoniowej, roje pszczoł umierają, nawet brąz i żelazo natychmiast rdzewieje, a powietrze wypełnia straszny zapach; po spróbowaniu jej psy szaleją, a ich ugryzienie staje się nieuleczalnie trujące”⁶. Równocześnie autor słusznie zauważa, że kobieta miesiączkuje co 30 dni, choć u niektórych zdarza się to częściej, a u innych w ogóle⁷. Jednak dodaje również, że raz na trzy miesiące menstruacja jest obfitsza, choć to stwierdzenie w rzeczywistości nie ma żadnego uzasadnienia⁸. Jest on też słusznie przekonany, że kobiety, u których miesięczne krwawienie się nie pojawia, są bezpłodne, jednak przyczynę takiego stanu rzeczy upatruje w tym, że krew miesięczkowa jest niezbędna do zapłodnienia⁹.

Przykładem nietypowego zastosowania krwi menstruacyjnej było przekonanie, że kobieta w trakcie miesiączki powinna chodzić wokół drzewa, by pozbyć się z niego gąsienic, oraz że insekty na polach uprawnych mają umierać, jeśli spacerują dookoła nich obnażone kobiety w trakcie menstruacji. Ciekawostkę tę podaje zarówno Pliniusz, jak i Kolumella oraz Klaudiusz Elian¹⁰.

⁴ Niektóre poglądy Pliniusza na temat menstruacji streszcza M.R. D’Angelo, *Power, Knowledge and the Bodies of Women in Mark 5:21–43*, [w:] *The Woman with the Blood Flow (Mark 5:24–34). Narrative, Iconic, and Anthropological Spaces*, ed. B. Baert, Leuven–Walpole, Massachusetts 2014, s. 88–91.

⁵ *sed nihil facile reperiatur mulierum profluvio magis monstificum; Historia naturalna VII.XIII.64*, tekst łaciński C. Plinius Secundus (d. Ä), *Naturkunde. Herausgegeben und übersetzt von Roderich König in Zusammenarbeit mit Gerhard Winkler*, Buch VII (Anthropologie), Zurich 1996, s. 52.

⁶ *acescunt superventu musta, sterilescent tactae fruges, moriuntur insita, exuruntur hortorum germina, fructus arborum, quibus insidere, decidunt; speculorum fulgor aspectu ipso hebetatur, acies ferri praestringitur, eboris nitor, alvi apium moriuntur, aes etiam ac ferrum robigo protinus corripit odorque dirus aera, et in rabiem aguntur gustato eo canes atque insanabiliveneno morsus inficitur; Historia naturalna VII.XIII.64*, C. Plinius Secundus (d. Ä), *Naturkunde*, s. 52.

⁷ *Historia naturalna VII.XIII.66*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Historia naturalna VII.XIV.66*.

¹⁰ M.R. D’Angelo, *op. cit.*, s. 89.

Mimo przypisywania krwi miesięczkowej tak dziwnych właściwości zdawano sobie w starożytności sprawę, że krwawienie miesięczne to rodzaj oczyszczenia organizmu kobiety, na co wskazuje już samo określenie menstruacji po grecku jako *κάθαρσις* lub *καθάρσις*¹¹. KobiECE zdrowie cieszyło się dużym zainteresowaniem hipokratyków, którzy ustanowili ginekologię osobnym zagadnieniem w obrębie greckiej medycyny¹². Według nich krwawienie miesięczne dawało kobietom pewną zdrowotną przewagę nad mężczyznami właśnie ze względu na te oczyszczające właściwości¹³. Uważano chociażby, że menstruacja w trakcie choroby daje większe szanse na wyzdrowienie¹⁴. Menstruacja u młodej dziewczyny miała otwierać jej ciało. Wraz z narodzinami kolejnych dzieci kobiety miały stawać się coraz bardziej gąbczaste i miękkie, by w dojrzałości lepiej zbierać nadmiar płynów¹⁵. Twierdzono również, że macica zmienia swoją lokalizację w obrębie ciała¹⁶. Samą macicę hipokratycy wyobrażali sobie jako odwrócony słoJ, który zbiera krew z reszty ciała i wytwarza krew miesięczkową, co znajduje wyraz również w przedstawieniach ikonograficznych. Wiązało się z tym przekonanie, że u zdrowej kobiety macica jako słoJ musi w odpowiednich momentach pozostawać otwarta (by umożliwić menstruację, poczęcie, poród), a w innych zamknięta (żeby nie dochodziło do krwotoku)¹⁷. Jakielkolwiek zaburzenia tych naturalnych procesów mogły być niebezpieczne dla zdrowia¹⁸. Dlatego też starożytna medycyna pochylała się również nad przypadkami kobiet, u których menstruacja zatrzymała się albo nie rozpoczęła się w odpowiednim wieku. Młodym dziewczętom, które jeszcze nie miesiączkowały, a już powinny, doradzano małżeństwo i współżycie jako sposób na otworzenie ich macicy¹⁹.

¹¹ *Ibidem*, s. 91.

¹² Cf. A.E. Hanson, *Continuity and Change: Three Case Studies in Hippocratic Gynecological Therapy and Theory*, [w:] *Women's History and Ancient History*, ed. S.B. Pomeroy, Chapel Hill-London 1991, s. 73.

¹³ M.R. D'Angelo, *op. cit.*, s. 91.

¹⁴ *Ibidem*, s. 93.

¹⁵ Cf. A.E. Hanson, *op. cit.*, s. 85-86.

¹⁶ *Ibidem*, s. 86 in.; L. Dean-Jones, *The Cultural Construct of the Female Body in Classical Greek Science*, [w:] *Women's History and Ancient History...*, s. 122-123.

¹⁷ Cf. A.E. Hanson, *op. cit.*, s. 88-89.

¹⁸ M.R. D'Angelo, *op. cit.*, s. 95-96.

¹⁹ *Ibidem*, s. 93.

Ewangelia i świat żydowski

Z przekazów ewangelicznych, wśród których najbardziej rozbudowaną wersję spotkania Jezusa z chorą kobietą przedstawia św. Marek, dowiadujemy się, że biblijna bohaterka przez 12 lat cierpiała na upływ krwi²⁰. W Ewangelii wg św. Mateusza zostaje ona określona po grecku jako αιμορροοῦσα²¹, co dosłownie oznacza kobietę, z której wypływa krew. Choć w Piśmie Świętym nie pojawia się taka informacja, to niemal wszyscy uczeni zgadzają się, że upływ ten miał charakter waginalny, chodziło więc o typowo kobiecą dolegliwość²². Kobieta w przekazach ewangelicznych ukradkiem dotyka skraju płaszcza Jezusa i w ten sposób doznaje cudownego uzdrowienia. Jednak ponieważ bohaterka sceny obawia się powiedzenia o swojej dolegliwości, postanawia działać w ukryciu. Dopiero pytanie Jezusa u św. Marka i św. Łukasza, kto go dotknął, skłania kobietę do ujawnienia się. Zachowanie kobiety rodzi pytania, czym było ono spowodowane: tym, że jej dolegliwość była wstydliva, czy rytualną nieczystością, która miałaby prowadzić do izolacji społecznej, oraz jak interpretowano postawę Jezusa, który pochwała jej czyn. Stanowiska badaczy Nowego Testamentu w tej kwestii znacząco różnią się między sobą, co zaprezentuję poniżej, jednak opinie autorów wczesnochrześcijańskich na ten temat są dość jednoznaczne.

Według przepisów zawartych w Starym Testamencie kobieta mająca menstruację była nieczysta. Jednak nawet w starotestamentalnej tradycji istniały mniej i bardziej restrykcyjne przepisy przedstawione odpowiednio w Księdze Kapłańskiej i Księdze Liczb²³. Według Księgi Kapłańskiej nieczystość związana z krwawieniem

²⁰ Szczegółowe studia na temat ewangelicznej perykopy o kobiecie cierpiącej na upływ krwi: R.G. Branch, *A study of the woman in the crowd and her desperate courage (Mark 5:21-43)*, „In die Skriflig/In Luce Verbi” 2013, R. XLVII, nr 1, Art. #649, ss. 13; M.R. D’Angelo, *op. cit.*, s. 81-92.

²¹ Mt 9, 20.

²² Cf. C. Wassen, *Jesus and the Hemorrhaging Woman in Mark 5:24-34: Insights from Purity Laws from Qumran*, [w:] *Scripture in Transition: Essays on Septuagint, Hebrew Bible, and Dead Sea Scrolls in Honour of Raija Sollamo*, eds A. Voitila, J. Jokiranta, Leiden 2008, Supplements to the Journal for the Study of Judaism, No. 126, s. 643; R.G. Branch, *op. cit.*, s. 2.

²³ Cf. S. Haber, *A Woman’s Touch: Feminist Encounters with the Hemorrhaging Woman in Mark 5.24-34*, „Journal for the Study of the New Testament” 2003, R. XXVI, No. 2, s. 177; Sh.J.D. Cohen, *Menstruant and the Sacred in Judaism and Christianity*, [w:] *Women’s History and Ancient History...*, s. 274-276.

miesięcznym kobiety trwała siedem dni²⁴. Nieczyste było również wszystko, czego dotknęła dana kobieta²⁵. Również dotknięcie kobiety mającej menstruację przez inną osobę powodowało nieczystość, ale jedynie do wieczora danego dnia²⁶. Współżycie z taką kobietą sprowadzało nieczystość także na mężczyznę²⁷. W przypadku chorobliwego upływu krwi obowiązywały takie same zasady, jednak po ustaniu krwawienia wystarczało odczekanie siedmiu dni i złożenie przepisanej ofiary, aby odzyskać czystość²⁸. Warto zauważyć, że regulacje zawarte w Księdze Kapłańskiej związane z wyciekami z ciała dotyczyły także mężczyzn²⁹. Niektórzy uczeni uważają, że zasady te nie były szczególnie surowe, ponieważ o ile żydzi planujący danego dnia odwiedzić świątynię unikaliby kontaktu z chorą kobietą, o tyle dla innych dotknięcie jej nie byłoby dużym problemem³⁰.

Inną tradycję kapłańską prezentuje jednak Księga Liczb, gdzie przepisy dotyczące takiej sytuacji są o wiele bardziej restrykcyjne: osoba mająca chorobliwy wyciek krwi musiała być wykluczona ze społeczeństwa izraelskiego³¹. Istnieją również inne źródła zawierające żydowskie regulacje związane z kobiecym upływem krwi z okresu Drugiej Świątyni: teksty rabiniczne, pisma Józefa Flawiusza czy też Zwój Świątynny, jednak są one sprzeczne między sobą i nie pozwalają na wysnucie jednoznacznych wniosków na temat tego, czy dominowały bardziej czy mniej restrykcyjne przepisy³². Jasne jest jednak, że wśród żydów obecne było zainteresowanie rytualną czystością i menstruacja w jakimś stopniu musiała ograniczać uczestnictwo kobiet w życiu społecznym i religijnym.

Trudno jednoznacznie ocenić stosunek autorów przekazów ewangelicznych do kwestii rytualnej nieczystości w scenie uzdrowienia kobiety cierpiącej na upływ krwi. Feministyczne badaczki Nowego Testamentu zajmują dwa skrajnie przeciwne stanowiska. Według Marli Selvidge prawo żydowskie było wyjątkowo opresyj-

²⁴ Kpł 12, 2; 15, 19.

²⁵ Kpł 15, 20–23.

²⁶ Kpł 15, 19.

²⁷ Kpł 15, 24.

²⁸ Kpł 15, 19–30.

²⁹ Kpł 15, 1–18. Cf. S. Haber, *op. cit.*, s. 174.

³⁰ Cf. S. Haber, *op. cit.*, s. 177; M.R. D'Angelo, *op. cit.*, s. 86–87.

³¹ Lb 5, 1–4.

³² Lista i analiza wspomnianych żydowskich regulacji prawnych: C. Wassen, *op. cit.*, s. 649–658; Sh.J.D. Cohen, *op. cit.*, s. 278–279.

ne wobec kobiet i sposób ukazania w Ewangelii uzdrowienia chorej na krwotok, szczególnie u św. Marka, wskazuje na odrzucenie przez Jezusa regulacji dyskryminujących płęć żeńską. Wczesne chrześcijaństwo zdaniem uczoney wyzwała kobiety z restrykcyjnej obyczajowości i je dowartościowuje³³. Równocześnie badaczka nie zwraca uwagi na to, że w przypadku mężczyzn chorobliwe upływy z miejsc intymnych według Księgi Kapłańskiej również powodowały nieczystość i to na takich samych zasadach. Mary Rose D'Angelo przedstawia zupełnie przeciwne stanowisko: jej zdaniem w Ewangelii wg św. Marka omawiana perykopa nie zdradza jakiegokolwiek zainteresowania autora rytualną czystością, a celem narracji jest wyłącznie ukazanie siły wiary i uzdrawiającej mocy Zbawiciela, dostępnej dla wszystkich wierzących³⁴. Część badaczy prezentuje umiarkowane stanowisko, mianowicie że dla odbiorców przekazów ewangelicznych oczywista była nieczystość kobiety, jednak nie zostaje to podkreślone w przekazach ewangelicznych, ponieważ był to element codziennego życia i w opowieści o cierpiącej na upływ krwi nie jest to kluczowe zagadnienie³⁵.

Zarówno w Ewangelii wg św. Marka, jak i w przekazie św. Mateusza i św. Łukasza scena cudownego uzdrowienia kobiety cierpiącej na upływ krwi wpisana jest w opowieść o wskrzeszeniu córki Jaira na zasadzie kompozycji szkatułkowej. Najpierw Jair, przełożony synagogi, błaga Jezusa o uzdrowienie dla swojej córki, a następnie w drodze do domu Jaira odbywa się spotkanie Jezusa z chorą na upływ krwi. Choroba kobiety trwała 12 lat – jest to zarazem wiek dziewczynki, odpowiedni do zamążpójścia według rzymskiego prawa³⁶. Obie historie w pewien sposób dotyczą więc kobiecego zdrowia i seksualności.

Chrześcijaństwo

Skoro wśród żydów, a także w świecie greckim i rzymskim menstruacja sprowadzała na kobietę nieczystość i wymagała przebywania poza miejscem kultu, pojawia się pytanie, jaki stosunek do

³³ M.J. Selvidge, *Mark 5:25–34 and Leviticus 15:19–20: A Reaction to Restrictive Purity Regulations*, „Journal of Biblical Literature”, December 1984, R. CIII, No. 4, s. 619–623.

³⁴ M.R. D'Angelo, *(Re)presentations of Women in the Gospels: John and Mark*, [w:] *Women and Christian Origins*, eds R.S. Kraemer, M.R. D'Angelo, New York–Oxford 1999, s. 140.

³⁵ Cf. S. Haber, *op. cit.*, s. 190–191; C. Wassen, *op. cit.*, s. 644–645.

³⁶ M.R. D'Angelo, *Power, Knowledge...*, s. 96.

kobiet przeżywających krwawienie miesięczne mieli autorzy chrześcijańscy. Czy regulacje żydowskie wywarły na nich wpływ? Opinia pierwszego chrześcijańskiego autora, który wypowiada się na ten temat, wskazywałaby na wpływ istniejących tradycji na chrześcijaństwo w tej kwestii. Jest nim biskup Dionizy z Aleksandrii, który około 260 r. pisał w liście kanonicznym: „Co do menstruacji kobiet, jeśli chodzi o ich wchodzenie do domu Bożego, to zbędne, by pytać. Uważam bowiem, że kobiety wierne i pobożne, będąc w tym stanie, nie ośmielają się przystąpić do stołu świętego, ani dotykać ciała i krwi Chrystusa”³⁷. Hierarcha uzasadnia swoje stanowisko tym, że kobieta cierpiąca na upływ krwi pojawiająca się w Nowym Testamencie nie miała śmiałości, by otwarcie zbliżyć się do Zbawiciela, a jedynie ukradkiem dotknęła skraju jego szaty. Jednak inni autorzy chrześcijańscy zajmują odmienne stanowisko³⁸. Poniżej przedstawię opinie niektórych z nich. Pochodzące z IV w. *Konstytucje apostołskie* zachęcają, by nie izolować kobiet w trakcie menstruacji, uzasadniając to tym, że Jezus nie rozgniewał się na kobietę cierpiącą na upływ krwi, lecz ją uzdrowił³⁹. Również Jan Chryzostom wypowiada się na temat tej bohaterki biblijnej w *Homilii 31 o Ewangelii według św. Mateusza*⁴⁰. Nie dziwi go, że kobieta działała w ukryciu, gdyż według autora zmuszało ją do tego surowe prawo żydowskie, zgodnie z którym postrzegano ją jako poważnie nieczystą. Uważa on jednak, że nie ma realnych podstaw, dla których kobieta miałaby być społecznie izolowana. Święty chwali jej odwagę, przedstawiając ją jako wzór dla swoich wiernych. Jeden z najwybitniejszych hymnografów bizantyńskich, tworzący w czasach Justyniana Roman Melodos, poświęca ewangelicznej kobiecie cierpiącej na upływ krwi jeden ze swoich hymnów⁴¹. Poeta w rozbu-

³⁷ Περί δὲ τὸν ἐν ἀφῆδρω γυναικῶν, εἰ προσῆκεν αὐτὰς οὕτω εἰς τὸν οἶκον εἰσεῖναι τοῦ θεοῦ, περιττὸν καὶ τὸ πυνθάνεσθαι νομίζω. οὐδὲ γὰρ αὐτὰς οἶμαι, πιστὰς οὐσας καὶ εὐλαβεῖς, τολμήσειν οὕτω διακεκμηνας ἢ τῇ τραπέζῃ τῇ ἁγίᾳ προσελθεῖν, ἢ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ χριστοῦ προσάψασθαι; Dionizy z Aleksandrii, *List do Bazylidesa*, 2, [w:] *The Letters and Other Remains of Dionysius of Alexandria*, ed. Ch.L. Feltoe, Cambridge 1904, s. 102–103.

³⁸ Analiza wypowiedzi autorów chrześcijańskich o menstruacji: S. Morris, *Blood and Holy Communion: Late Antique Use of Luke 8:42–48*, „*Studia Patristica*” 2010, t. XLIV, s. 195–199.

³⁹ VI, 28, 7, *Les constitutions apostoliques*, ed. M. Metzger, t. II, Paris 1986, Sources Chrétiennes, no. 329, s. 386.

⁴⁰ *Patrologia Graeca* 57, s. 369–376.

⁴¹ Kontakion 12, *Sancti Romani Melodi Cantica*, eds P. Maas, C.A. Trypanis, Oxford 1963, s. 88–93.

dowany sposób przedstawia dążenie kobiety do uzdrowienia, które uzyskuje ona dopiero po stoczeniu walki ze swoimi słabościami oraz z otaczającym Jezusa tłumem, traktującym ją jako nieczystą.

Podejście chrześcijaństwa w starożytności do kobiecej menstruacji znacząco różniło się więc od postrzegania jej zarówno w świecie żydowskim, jak i grecko-rzymskim. Autorzy kościelni z wyjątkiem Dionizego z Aleksandrii nie widzieli podstaw do wykluczania kobiet mających krwawienie miesięczne z życia społecznego i religijnego. Choć ewangeliczna ἀμωροοῦσα postąpiła wbrew zwyczajom żydowskim, w interpretacji ojców Kościoła nie tylko nie uczyniła niczego złego, lecz przeciwnie – często była przywoływana jako wzór do naśladowania.

Podsumowanie

Świat grecko-rzymski zachował wiele źródeł medycznych dotyczących menstruacji, a także fantastycznych ciekawostek, które niewiele mają wspólnego z rzeczywistością. W kontekście medycznym kobiecemu zdrowiu dużo zainteresowania poświęcili hipokratycy. Pliniusz Starszy miesza rzetelne informacje z wiedzą na pograniczu magii, stwierdzając, że krew menstruacyjna jest substancją bardzo niezwykłą, a zarazem niebezpieczną. Niektóre z podanych przez niego ciekawostek można odnaleźć również u innych starożytnych pisarzy, co przemawia za tym, że były to rozpowszechnione przekonania.

W świecie żydowskim menstruacja jest powiązana z kwestią rytualnej nieczystości, co regulują odpowiednie przepisy prawne zawarte w Starym Testamencie. Jednak zarówno teksty biblijne, jak i inne źródła z czasów drugiego okresu świątynnego nie dają jednoznacznej odpowiedzi na temat statusu kobiet mających menstruację. Z pewnością istniało jednak zainteresowanie tą tematyką.

Przykładem kobiety cierpiącej na upływ krwi w społeczeństwie żydowskim jest bohaterka przedstawiona w przekazach ewangelicznych: św. Mateusza, św. Marka i św. Łukasza. Choć badacze Nowego Testamentu nie są zgodni co do roli, jaką w tej perykopie odgrywa rytualna nieczystość, to zachowanie kobiety wskazuje na to, że jej choroba w pewnej mierze wpływa na to, jak jest odbierana przez społeczeństwo, które zachowuje świadomość rytualnej nieczystości.

Autorzy chrześcijańscy wypowiadają się na temat menstruacji w kontekście wspomnianej bohaterki ewangelicznej. Z wyjątkiem

Dionizego z Aleksandrii potępiają oni legalistyczny stosunek żydów do tej kobiety i otwarcie występują przeciwko społecznemu izolowaniu kobiet przeżywających krwawienie miesięczne. Jednak obok odrzucenia żydowskich regulacji pisarze patrystyczni nie zdradzają również przekonania, jakoby krew menstruacyjna miała mieć jakiegokolwiek niebezpieczne właściwości, które wymagałyby odseparowania kobiet mających upływ krwi.

Bibliografia

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Achilles Tattius with and English Translation by S. Gaselee, London 1917.

Les constitutions apostoliques, ed. M. Metzger, t. II, Paris 1986, Sources Chrétiennes, no. 329.

Plinius Secundus C. (d. Ä), *Naturkunde. Herausgegeben und übersetzt von Roderich König in Zusammenarbeit mit Gerhard Winkler*, Buch VII (*Anthropologie*), Zurich 1996.

Sancti Romani Melodi Cantica, eds P. Maas, C.A. Trypanis, Oxford 1963.

The Letters and Other Remains of Dionysius of Alexandria, ed. Ch.L. Feltoe, Cambridge 1904.

OPRACOWANIA

Branch R.G., *A study of the woman in the crowd and her desperate courage (Mark 5:21–43)*, „In die Skriflig/In Luce Verbi” 2013, R. XLVII, nr 1, Art. #649, ss. 13.

Cohen Sh.J.D., *Menstruant and the Sacred in Judaism and Christianity*, [w:] *Women's History and Ancient History*, ed. S.B. Pomeroy, Chapel Hill–London 1991, s. 273–299.

D'Angelo M.R., *Power, Knowledge and the Bodies of Women in Mark 5:21–43*, [w:] *The Woman with the Blood Flow (Mark 5:24–34). Narrative, Iconic, and Anthropological Spaces*, ed. B. Baert, Leuven–Walpole, Massachusetts 2014, s. 81–106.

D'Angelo M.R., *(Re)presentations of Women in the Gospels: John and Mark*, [w:] *Women and Christian Origins*, eds R.S. Kraemer, M.R. D'Angelo, New York–Oxford 1999, s. 129–149.

Dean-Jones L., *The Cultural Construct of the Female Body in Classical Greek Science*, [w:] *Women's History and Ancient History*, ed. S.B. Pomeroy, Chapel Hill–London 1991, s. 111–137.

Haber S., *A Woman's Touch: Feminist Encounters with the Hemorrhaging Woman in Mark 5.24–34*, „Journal for the Study of the New Testament” 2003, R. XXVI, No. 2, s. 171–192.

Hanson A.E., *Continuity and Change: Three Case Studies in Hippocratic Gynecological Therapy and Theory*, [w:] *Women's History and Ancient History*, ed. S.B. Pomeroy, Chapel Hill-London 1991, s. 73–110.

Morris S., *Blood and Holy Communion: Late Antique Use of Luke 8:42–48*, „*Studia Patristica*” 2010, t. XLIV, s. 195–199.

Selvidge M.J., *Mark 5:25–34 and Leviticus 15:19–20: A Reaction to Restrictive Purity Regulations*, „*Journal of Biblical Literature*”, December 1984, R. CIII, No. 4, s. 619–623.

Wassen C., *Jesus and the Hemorrhaging Woman in Mark 5:24–34: Insights from Purity Laws from Qumran*, [w:] *Scripture in Transition: Essays on Septuagint, Hebrew Bible, and Dead Sea Scrolls in Honour of Raija Sollamo*, eds A. Voitila, J. Jokiranta, Leiden 2008, Supplements to the Journal for the Study of Judaism, No. 126, s. 641–660.

KATARZYNA DŹWIGAŁA
WARSAW

Menstruation in the Greco-Roman, Jewish and Christian antiquity

The aim of the text is to present the perception of menstruation in antiquity in the Graeco-Roman, Jewish and Christian worlds, where the starting point is the pericope on the woman with the blood flow in the Gospels. First, there are examples of statements and views of the Roman and Greek authors about menstruating women. Then sources are presented about the situation of women menstruating and suffering from the abnormal blood flow among Jews, including the scene from the Gospels mentioned above. The third part of the article concerns the view of Christian authors about the issue whether women who have menstruation should be excluded from religious life.

Keywords: menstruation, Jewish religion, Pliny the Elder, patristic literature, the woman with the blood flow.